

Ks. DARIUSZ PABIŚ

UBÓSTWO – ZNAK CZASU DLA KOŚCIOŁA W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ W PERSPEKTYWIE KONFERENCJI W MEDELLÍN

*Poverty – a sign of the time for the Church in Latin America from
the perspective of the Conference in Medellín*

W roku 1968 odbyła się II Ogólna Konferencja Episkopatu Ameryki Łacińskiej w Medellín. Była ona ważnym wydarzeniem dla Kościoła w tym regionie. Jej uczestnicy podjęli się zadania wyjątkowo trudnego. Był to wysiłek przełożenia wizji teologicznych Soboru Watykańskiego II na realia tego kontynentu. Szczególnie wymagającym wyzwaniem było danie odpowiedzi na soborowe zaproszenie do badania znaków czasu, poprzez które Bóg aktualnie przemawia do swojego ludu. Od uczestników – pasterzy Kościoła w Ameryce Łacińskiej – wymagało to dużej mądrości i kreatywności. Musiało też być poprzedzone refleksją nad unikalnym kontekstem społecznym i eklezjalnym, w jakim przyszło im pełnić swoją posługę. Owocem obrad było wskazanie na ubóstwo jako na jedno z najpoważniejszych wyzwań, przed jakimi stanęły zarówno latynoamerykańskie społeczeństwa, jak i sam Kościół. Wskazanie kwestii powszechnego ubóstwa jako znaku czasu musiało oznaczać dla Kościoła zmianę myślenia i działania.

Kontekst społeczno – polityczny i eklezjalny Konferencji w Medellín

W początkach XX wieku Ameryka Łacińska zdawała się egzystować na peryferiach i odgrywała raczej drugorzędną rolę na arenie międzynarodowej. Punktem zwrotnym, który podziałał otrzewiająco na

wielu z tych, którzy uprawiali politykę w skali globalnej, był sukces rewolucji kubańskiej z roku 1959. Nagle okazało się, że promowane przez nią idee, znalazłszy podatny grunt na kontynencie, mogły w szybkim tempie rozlać się na inne kraje regionu¹. Było to zagrożenie całkowicie realne. Nie można lekceważyć faktu, że młode pokolenie zaczynało ujawniać coraz wyraźniej swoje aspiracje i było zdecydowane dokonywać zmian społeczno-politycznych. niesprawiedliwość, bieda i głód przestały już być tolerowane. Liczne grupy społeczne zaczynały domagać się ustanowienia nowego porządku społecznego, który pozwoliłby się wyrwać krajom kontynentu z zakłętego kręgu ubóstwa, w jakim żyła zdecydowana większość społeczeństwa². Głos ubogich stawał się coraz bardziej słyszalny. Nie potrzebowali oni już pośredników. Nie chcieli już więcej być przedmiotem działań w ramach pomocy społecznej, ale sami zaczęli podejmować wysiłki, aby być podmiotem swojej własnej historii³. Nie bez znaczenia na wzrost tego typu aspiracji była polityka rządu Stanów Zjednoczonych, który poprzez struktury transnarodowe, mechanizmy rynkowe i finansowe podporządkował sobie cały region oraz uzależnił od siebie politykę prowadzoną przez poszczególne kraje. Ameryka Łacińska charakteryzowała się w tamtym czasie eksportem produktów niskoprzetworzonych i ograniczonym stopniem uprzemysłowienia, a ludność wiejska była wykorzystywana i nie mogła uczestniczyć w dobrodziejstwach postępu i modernizacji⁴.

W wielu krajach Ameryki Łacińskiej zaczęły intensyfikować swoje działania lewicowe ruchy partyzanckie. Organizacja Solidarności

¹ Por. A. Bonzani, *La teología en el magisterio episcopal de Medellín*, t. 1, Montevideo 1989, s. 69.

² Por. L. Moreno, *Su vida, testimonio de amor y fidelidad a Dios*, Teología 79(2002), s. 76.

³ Por. G. Gutiérrez, *Praxis de liberación, teología y evangelización*, w: *Liberación: diálogos en el CELAM, Consejo Episcopal Latinoamericano, Secretariado General del CELAM*, Bogota 1974, s. 68.

⁴ Por. F. Martínez Heredia, *Cristianismo y liberación ;Revolución en el cristianismo? Un estudio cubano de la teología latinoamericana, de sus condicionamientos y su situación actual*, Revista Latinoamericana de Teología 11(1987), s. 133.

(OLAS), mająca swoją siedzibę w Hawanie, w pierwszej połowie 1967 roku postawiła sobie za cel rozprzestrzenienie zbrojnej rewolucji na cały kontynent. Aby zrozumieć narastające niebezpieczeństwo, warto pamiętać, że w październiku 1967 roku w Boliwii w walce zginął towarzysz Fidela Castro, Argentyńczyk – Ernesto „Che” Guevara. W tym samym czasie w boliwijskiej dżungli został schwytany teoretyk walki partyzanckiej, ale bogaty w „kubańskie” doświadczenia, Francuz Regis Debray. Powstawało wrażenie, że kontynent żył w oczekiwaniu mających nastąpić w niedalekiej przyszłości gwałtownych zmian⁵.

O konieczności zmian były przekonane coraz większe grupy katolików. Wydarzenia „kubańskie” i wzrost aktywności radykalnych grup nie pozostawały bez wpływu na wiele środowisk w łonie Kościoła katolickiego. Szybkość dokonujących się zmian i ich rozmiar były dużo poważniejsze niż przez ostatnie cztery wieki od czasu konkwisty. Szczególnie miały one duże oddziaływanie na robotników i studentów. Wielu z nich odeszło od Kościoła albo musiało zaakceptować swego rodzaju dualizm. Z jednej strony wierność religijnym wartościom i praktykom, a z drugiej politycznym czy rewolucyjnym ideom i działaniom⁶. Mocne upolitycznienie miało również miejsce wśród zakonnic i księży, którzy porzucali swoją dotychczasową misję, jaką tradycyjnie wyznaczał im Kościół. Stawali oni w opozycji do środowisk konserwatywnych, które zaciekle broniły tego, co było wcześniej, jakby nie rozumiejąc natury dokonujących się procesów⁷.

⁵ Por. C. Parteli, *La cuestión de la violencia en la conferencia de Medellín*, Soleriana 5(1996), s. 4. Więcej na temat kontekstu historycznego Konferencji w Medellín można przeczytać w: V.M Ochoa Cadavid, *Una lectura antropológica de la II Conferencia General del Episcopado Latinoamericano*, Cuestiones Teológicas 84(2008), s. 291-295.

⁶ Por. K. Peadar, *Lessons in liberation. The Church in Latin America*, Dublin 1981, s. 12.

⁷ Por. L. Moreno, *Su vida testimonio de amor y fidelidad a Dios*, art. cyt., s. 76. Przykładem księdza, który jednoznacznie opowiedział się po stronie lewicowej partyzantki i podjął walkę zbrojną, był Camilo Torres. Zginął on w lutym 1966 roku w Kolumbii. Por. C. Parteli, *La cuestión de la violencia en la conferencia de Medellín*, art. cyt., s. 4.

Latynoamerykańscy biskupi obecni na soborze, mając świadomość wyjątkowo trudnej sytuacji społecznej ich kontynentu, charakteryzującej się ubóstwem, niesprawiedliwością i rosnącą siłą perswazji, jaką miały lewicowe organizacje o rewolucyjnym profilu, coraz bardziej zdawali sobie sprawę z potrzeby dania przez Kościół w Ameryce Łacińskiej konkretnej odpowiedzi, która – żeby była skuteczna – musiała mieć wymiar wręcz profetyczny⁸. Pragnienie *aggiornamento* było coraz silniejsze. Sobór Watykański II był dla nich impulsem dla przyspieszenia i krytycznej refleksji nad tą sytuacją i misją Kościoła na kontynencie⁹. W tej perspektywie należy patrzeć na Konferencję w Medellín.

1. Medellín jako wydarzenie eklezjalne

Zwołanie II Ogólnej Konferencji Episkopatu Ameryki Łacińskiej zostało po raz pierwszy zaproponowane w czasie IX Zgromadzenia Rady Episkopatów Ameryki Łacińskiej (CELAM), które miało miejsce w Rzymie przy okazji ostatniej sesji Soboru Watykańskiego II. Kolejne Zgromadzenia Rady wypracowywały zasadnicze linie organizowanej konferencji. Dokonywało się to w czasie X Zgromadzenia w Mar del Plata (Argentyna) w październiku 1966 roku, XI Zgromadzenia w Limie (Peru) w listopadzie 1967 roku czy spotkania Acción Social w Itapoan (Brazylia) w maju 1968 roku. Dokument roboczy, który był gotowy w czerwcu 1968 roku, zawierał orientacje wskazujące m.in. na konieczność przyjęcia dynamiki pastoralnej zasugerowanej w konstytucji *Gaudium et spes*, ocenę sytuacji niesprawiedliwości i marginalizacji jako budzącej sprzeciw i akcent na duszpasterstwo, które odpowiadałoby na aktualne wyzwania stające przed mieszkańcami regionu¹⁰.

⁸ Por. V. R. Azcuay, *La pobreza de la Iglesia y los signos de los tiempos. Medellín como recepción inacabada del Vaticano II*, Teologia 110(2013), s. 126.

⁹ Por. A. Quarracino, *El Concilio, Medellín, Puebla*, Revista Teológica Limense 18(1984), s. 41.

¹⁰ Por. V. R. Azcuay, *La pobreza de la Iglesia y los signos de los tiempos*, art. cyt., s. 127.

W Europie, jak i na całym świecie, nie tylko dzięki środkom społecznego przekazu, ale również zainteresowaniu licznych specjalistycznych periodyków, miało świadomość znaczenia, jakie dla Ameryki Łacińskiej miała ta konferencja. Jej obradom zaczęto przyglądać się z jeszcze większą uwagą dzięki temu, że swoją obecność na inauguracji tego wydarzenia potwierdził Paweł VI¹¹. Nie mogło to dziwić. Widać było wyraźnie, że konferencja była znakiem tego, że Kościół obecny w Ameryce Łacińskiej nabierał samoświadomości i potwierdzał swoją tożsamość. Medellín to niejako akt emancypacji, początek okresu dorosłości. Do tego czasu Kościół na tym kontynencie był ciągle odbierany jako swego rodzaju eklezjalne antypody, które zadawały się naśladowaniem idei i pomysłów rodzących się w Europie i Stanach Zjednoczonych. Dzięki „kolumbijskiej” konferencji teologia w Ameryce Łacińskiej zaczęła coraz odważniej odpowiadać swoją poprawnością naukową i prorocką siłą na wyzwania jakie stawiała rzeczywistość kontynentu, począwszy od ubóstwa aż po kwestie Indian, których prawa i kultura były kwestionowane¹².

Konferencja została zainaugurowana przez Pawła VI 24 sierpnia 1968 roku. W swoim przemówieniu papież dał bardzo precyzyjne orientacje duchowe, duszpasterskie i społeczne. Zachęcił m.in. do pogłębienia tematu społecznej doktryny Kościoła i znalezienia drogi, aby móc ją wcielać w życie. Paweł VI naciskał, aby promować sprawiedliwość i pokój. Ostrzegał też przed przemocą i nienawiścią, jaką niesie marksizm i wszelkie formy zorganizowanego buntu¹³.

¹¹ Por. V. R. Azcuy, *El discernimiento teológico-pastoral de los signos de los tiempos en Medellín. Lectura interpretativa de los grandes temas de la II Conferencia*, Teologia 107(2012), s. 128-129.

¹² Por. J. Comblin, *Puebla, 20 años después*, Reflexión y Liberación 44(2000), s. 15; J. Tamayo-Acosta, *Significación teológica y eclesial de Medellín y Puebla. Desafíos a los cristianos del primer mundo en el siglo XXI*, Revista Latinoamericana de Teología 49(2000), s. 45.

¹³ Por. Paweł VI, *Discurso de apertura de la Segunda Conferencia*, w: *Documentos de Santo Domingo, Puebla, Medellín y Río de Janeiro*, Buenos Aires 2008, s. 381-391; C. A. Mesa, *Medellín 1968*, Anuario de Historia de la Iglesia 5(1996), s. 417-418.

Jest oczywiste, że nie można uczynić z Medellín wydarzenia o charakterze pełnej i ekskluzywnej manifestacji Ewangelii. Teksty tam wytworzone nie mają też statusu jedynie jakiejś pozycji naukowej z zakresu socjologii. Są one natomiast ewangeliczną refleksją nad rzeczywistością Ameryki Łacińskiej. Medellín nie było spotkaniem ekspertów, ale pasterzy wezwanych przez Ducha Świętego. Było to wydarzenie w swoim zasadniczym wymiarze religijne i duszpasterskie¹⁴. Bardzo dobrze wyraził to brazylijski biskup Hélder Câmara, który powiedział: „Tym, co było najdonioślejsze w Medellín, to fakt, że nie było tam teoretyków, którzy ograniczaliby się do diagnozy naszych bolączek. Byli tam natomiast pasterze, którzy pośpieszyli ze stwierdzeniem, że nie jest to czas na słowa, ale na działania”¹⁵.

Uczestnicy konferencji nie wypracowali jednego dokumentu, ale było ich kilkanaście. Błędem byłoby jednak postrzeganie ich jako tekstów ze sobą niepowiązanych. Zostały one podzielone na części według trzech zasadniczych zagadnień. Pierwsze to promocja ludzka. Obejmowało ono dokumenty poświęcone sprawiedliwości, pokojowi, rodzinie i demografii, edukacji oraz młodzieży. Kolejne podejmowało temat ewangelizacji i wzrostu w wierze. W tej materii pojawiły się teksty o duszpasterstwie ludowym, duszpasterstwie elit, katechezie i liturgii. W ostatniej, trzeciej części zostały zawarte dokumenty o ruchach świeckich, kapłanach, osobach konsekrowanych, formacji duchowieństwa, ubóstwie Kościoła, duszpasterstwie zintegrowanym i środkach komunikacji społecznej¹⁶.

Dokumenty końcowe zostały zaaprobowane przez Pawła VI. Potwierdził to list kardynała Antonio Samoré, przewodniczącego

¹⁴ Por. E. Pironio, *Reflexiones pastorales sobre el hombre nuevo en America Latina*, Buenos Aires 1975, s. 40.

¹⁵ H. Câmara, *Conflictos socio-políticos en América Latina. Situación actual y perspectivas en una visión pastoral*, Estudios Centroamericanos 348-349(1977), s. 815.

¹⁶ Por. Medellín, *Documentos Finales de la II Conferencia Episcopal Latinoamericana (26 de Agosto – 8 de septiembre de 1968)*, w: *Documentos de Santo Domingo*, dz. cyt., s. 402-512; A. Trujillo, *Medellín, una mirada global*, w: *Medellín. Reflexiones en el CELAM*, Madrid 1977, s. 14-15.

Papieskiej Komisji ds. Ameryki Łacińskiej datowany na 24 października 1968 roku¹⁷.

2. Medellín odpowiedzią na soborowe wezwanie do badania znaków czasu

Główny temat konferencji: „Kościół w kontekście obecnej transformacji Ameryki Łacińskiej w świetle soboru” jasno wskazywał zasadnicze punkty odniesienia, jakie były obecne podczas jej obrad. Sobór był dla niej kluczem do rozumienia rzeczywistości. Znaczący jest fakt, że dokumenty końcowe odwołują się do tekstów soborowych 217 razy, i to zazwyczaj używając dosłownych cytatów. Sam sposób podejścia do poszczególnych tematów odzwierciedlał zaś metodę „wizdieć, oceniać, działać”¹⁸. Podobnie jak w *Gaudium et spes*, punktem wyjścia uczyniono realia kontynentu. Poprzez lekturę, interpretację i rozeznanie, które zakładają znajomość rzeczywistości widzianej w perspektywie wiary, stosując metodę indukcyjną, zostają wypracowane pryncypia, tezy i konkluzje, których ostatecznym celem jest wskazanie kierunków działania Kościoła w historii. Taką też strukturę miał dokument roboczy przedstawiony uczestnikom konferencji: wizja rzeczywistości Ameryki Łacińskiej, refleksja teologiczna i aspekt pastoralny¹⁹. Oznaczało to, że pasterzom zgromadzonym w Medellín nie chodziło jedynie o formalne nawiązanie do soboru. II Konferencja Episkopatu Ameryki Łacińskiej była wydarzeniem, którego celem było zobaczenie skomplikowanej rzeczywistości w soborowej perspektywie i wcielenie jego postanowień w życie Kościoła realizującego swoją misję w konkretnych realiach kontynentu²⁰. Była ona pewną formą reinterpretacji soborowych postulatów na poziomie kontynentalnym jak i poszczególnych narodów. Oryginalnością tego podejścia jest kreatywność i – jako owoc – rodzenie się nowej świadomości

¹⁷ Por. C. A. Mesa, *Medellín 1968*, art. cyt., s. 420.

¹⁸ Por. tamże, s. 418-419.

¹⁹ Por. A. Trujillo, *Las teologías de la liberación en America Latina*, w: *Liberación: diálogos en el CELAM*, Bogota 1974, s. 30.

²⁰ Por. A. Quarracino, *El Concilio, Medellín, Puebla*, art. cyt., s. 41.

Kościół w Ameryce Łacińskiej²¹. Dobrze wyraził to wspomniany już bp Hélder Câmara, który powiedział, że konferencja jest „symbolem wysiłku, aby na naszym kontynencie wprowadzić w życie wielkie decyzje Ekumenicznego Soboru Watykańskiego II. Medellín jest symbolem jasnej i odważnej wizji rzeczywistości naszego kontynentu widzianej w świetle naszego chrześcijańskiego zaangażowania. Medellín jest symbolem kontynentalnej opcji Kościoła Chrystusowego działającego w Ameryce Łacińskiej, który staje wobec problemów tej części świata i tego czasu, w którym przyszło nam żyć i pracować”²².

Jest to właściwa przestrzeń dla podjęcia zagadnienia znaków czasu. To ono było bowiem tym szczególnym aspektem refleksji soborowej, które w sposób szczególny inspirowało uczestników konferencji²³. Dla nikogo nie było to zaskoczeniem. Na długo przed rozpoczęciem Konferencji w Medellín, przewodniczący CELAM, chilijski biskup Manuel Larraín, odwołując się do obrad soboru, powiedział do swoich przyjaciół w Rzymie, że „to, co żeśmy przeżyli, było niezwykle, ale jeśli Ameryka Łacińska nie będzie w stanie zauważyć naszych własnych znaków czasu, sobór przejdzie obok naszego Kościoła i ktoś może przewidzieć, co przyjdzie potem?”²⁴.

W konstytucji *Gaudium et spes* czytamy, że „lud Boży inspirowany wiarą, że jest prowadzony przez wypełniającego świat Ducha Pańskiego, w wydarzeniach, potrzebach i pragnieniach, w których ma udział wraz z pozostałymi ludźmi naszej epoki, stara się rozpoznać, jakie są w nich prawdziwe znaki obecności albo zamysłu Bożego” (KDK 11). Jak zwraca uwagę Jon Sobrino, to właśnie ten fragment konstytucji był punktem odniesienia dla refleksji podjętej przez uczestników konferencji, ale również dla całej teologicznej myśli będącej jej owocem. Nie chodzi zatem jedynie o odpowiedzenie sobie na proste

²¹ V. R. Azcuy, *La pobreza de la Iglesia y los signos de los tiempos*, art. cyt., s. 131.

²² H. Câmara, *Conflictos socio-políticos en América Latina*, art. cyt., s. 815.

²³ Por. M. McGrath, *The signs of the time in Latin America today*, w: *The Church in the present-day transformation of Latin America in the light of the Council*, Bogotà 1970, s. 82-83.

²⁴ Cyt. za T. Cabestrero, *En Medellín la semilla del Vaticano II dio el cien por uno*, *Revista Latinoamericana de Teología* 46(1999), s. 60.

pytanie o to, jakie są realia współczesnego świata, ale raczej o to, w jakich rzeczywistościach tego świata Bóg staje się obecny. Jest to, jak przekonuje Sobrino, element centralny przy badaniu znaków czasu. To, czego dokonali pasterze zgromadzeni w Medellín, polegało na wskazaniu konkretnych historycznych przestrzeni obecności Boga²⁵.

Jest to zrozumiałe dla każdego, kto nie tylko wierzy, że historia zbawienia jest pisana na kartach historii świata, ale również podejmuje wysiłki, aby w aktualnych wydarzeniach dostrzegać działającego ducha Bożego. Chodziło też o to, aby lepiej zrozumieć serce współczesnego człowieka i w ten sposób skuteczniej mu służyć oraz odpowiadać na jego wątpliwości i pytania dotyczące teraźniejszości i przyszłości. Duch Boży manifestuje bowiem swoją obecność również w nadziejach i aspiracjach ludów²⁶. Zostało to jasno sprecyzowane w *Przesłaniu* uczestników konferencji do ludów latynoamerykańskich²⁷.

W tak nakreślonej perspektywie znaków czasu tematy społeczne stawały się naturalnym wyzwaniem dla biskupów uczestniczących w konferencji. Sprawiedliwość, rozwój, integralna promocja człowieka budziły bowiem wiele emocji w kontekście trudnej sytuacji społeczno-politycznej, w jakiej znajdował się kontynent. Sobór był wielką nadzieją, a wyznaczone przez niego kierunki poszerzały obszary umożliwiające skonkretyzowanie działań ewangelizacyjnych i dawały większe możliwości angażowania się. Nie brakowało w tym względzie entuzjazmu, pomysłów i nade wszystko woli działania²⁸. Trzeba pamiętać, że to, co zostało zainicjowane przez sobór, w Ameryce Łacińskiej trzeba było interpretować w kontekście wielkich grup ludzi doświadczających ubóstwa. Stąd też te nowe horyzonty, nakreślone przez ojców soborowych, Kościół w krajach latynoamerykańskich wzmacniał poprzez pracę nad wzrostem świadomości

²⁵ Por. J. Sobrino, *El cristianismo ante el siglo XXI en America Latina. Una reflexión desde las víctimas*, Estudios Centroamericanos 615-616(2000), s. 86.

²⁶ Por. M. McGrath, *The signs of the time in Latin America today*, art. cyt., s. 81-82.

²⁷ Por. Medellín, *Mensaje a los pueblos de America Latina*, w: *Documentos de Santo Domingo*, dz. cyt., s. 394; G. Gutiérrez, *Actualidad de Medellín*, Revista Latinoamericana de Teología 45(1998), s. 223.

²⁸ Por. L. Moreno, *Su vida, testimonio de amor y fidelidad a Dios*, art. cyt., s. 77-78.

społeczno-politycznej ludzi świeckich i duszpasterstwem nastawionym na szerokie masy ludowe. Kontekst społeczno-ekonomiczny i kulturalny sprawiał, że Kościół czuł potrzebę zaangażowania się i solidarności z ubogimi²⁹.

3. Medellín wobec ubóstwa jako znak czasu

Po śmierci Jana XXIII Paweł VI w swoim pierwszym przemówieniu, kiedy otwierał drugą sesję soboru pod koniec września 1963 roku, stwierdził, że Kościół, patrząc na świat, szczególną uwagę zwraca na pewne określone grupy osób. Są nimi przede wszystkim ubodzy, potrzebujący, zgnębieni, głodni czy chorzy. Patrzy na całą ludzkość, która cierpi i płacze. Kościół powtarza słowa swojego Mistrza, który powiedział: „Przyjdźcie do mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście” (Mt 11, 28)³⁰. W swojej homilii na zakończenie soboru papież mówił zaś, że być może nigdy wcześniej Kościół nie czuł się tak bardzo przynaglony do tego, aby poznać ludzkość, która go otacza, zbliżyć się do niej, zrozumieć ją i jej służyć. Mówił również o potrzebie rozpoznania w twarzy każdego człowieka – szczególnie tego cierpiącego – twarzy Chrystusa i poprzez nią twarzy Boga Ojca³¹. W tej perspektywie dużego znaczenia nabiera pierwsze zdanie soborowej konstytucji *Gaudium et spes*, gdzie czytamy, że radości i nadzieje, smutki i lęki ludzi, szczególnie zaś tych ubogich i uciskanych są bliskie uczniom Chrystusa (KDK 1). Słowa te szczególnie echem odbiły się w uczestnikach „kolumbijskiej Konferencji”³².

Początek jednego z zasadniczych tekstów Medellín zatytułowany „Sprawiedliwość” stwierdza, że istnieje wiele opracowań i analiz poświęconych człowiekowi latynoamerykańskiemu i wszystkie one

²⁹ Por. R. Muñoz, *La recepción de la “Lumen gentium” en América Latina. A los cuarenta años de su promulgación*, Revista Latinoamericana de Teología 63(2005), s. 275.

³⁰ Por. T. Cabestrero, *En Medellín la semilla del Vaticano II dio el cien por uno*, art. cyt., s. 63.

³¹ Por. tamże, s. 61-62.

³² Por. C. Parteli, *La cuestión de la violencia en la conferencia de Medellín*, art. cyt., s. 3.

wskazują ubóstwo, które marginalizuje olbrzymie rzesze ludzi. To ubóstwo doświadczane na wielką skalę jest niesprawiedliwością wołającą – używając słów encykliki Pawła VI *Populorum progressio* (punkt 30) – wprost o karę Bożą. Jest to bez wątpienia szczególnie znak czasu, który został dostrzeżony w czasie konferencji. Bóg jest nie tylko tym, który słucha krzyku ubogich, ale zarazem jest w nim sam obecny³³. Dostrzeżenie ubóstwa jako znaku czasu na Konferencji w Medellín było pierwszym, niejako prorockim aktem, jaki był udziałem jej uczestników. Poprzez ubóstwo Bóg stawia bowiem ważne pytania światu i Kościołowi, na które trzeba dać odpowiedź³⁴. Jasno zostało to powiedziane w dokumencie „Ubóstwo Kościoła”, gdzie czytamy, że „przykład i nauczanie Jezusa, zasmucająca sytuacja, w jakiej znajdują się miliony ubogich w Ameryce Łacińskiej, przynaglające wezwania papieża i soboru, stawiają Kościół na naszym kontynencie wobec wyzwania i misji, przed którymi nie może się on uchylać i na które musi odpowiedzieć z całą sumiennością i odwagą adekwatną do naglących potrzeb czasu”³⁵.

Od czasu Konferencji w Medellín kwestia ubogich jest konkretną płaszczyzną, na jakiej dokonuje się spotkanie Kościoła ze światem w Ameryce Łacińskiej i na której realizuje się wyjście ku temu światu³⁶. O ile wcześniej istniały poszczególne grupy, które nie akceptowały niesprawiedliwych praktyk i ucisku wobec ubogich, tak zmiana, jaka nastąpiła dzięki nowemu myśleniu, którego

³³ Por. K. Sanhueza, *Jesucristo, prototipo de justiciar y martirio, a favor de los pobres y marginados*, Cuestiones Teológicas 99(2016), s. 179; J. Sobrino, *El cristianismo ante el siglo XXI*, art. cyt., s. 86.

³⁴ Por. M. Cavada, *Monseñor Romero y Medellín*, Revista Latinoamericana de Teología 45(1998), s. 238.

³⁵ Medellín, *Documentos Finales de la II Conferencia Episcopal Latinoamericana*, art. cyt., s. 495; por. B. Kloppenburg, *La salvación cristiana y el progreso humano temporal en los documentos de Medellín*, w: *Medellín. Reflexiones de el CELAM*, Madrid 1977, s. 524.

³⁶ Por. J. Sobrino, *La Iglesia de los pobres, concreción latinoamericana del Vaticano II. Ante el próximo sínodo extraordinario*, Revista Latinoamericana de Teología 5(1985), s. 126.

symbolem jest Medellín, miała znaczenie jakościowe. Kościół w Ameryce Łacińskiej rozumiany jako całość (a nie jedynie jako poszczególne środowiska) podjął wysiłek na rzecz ubogich. Całe diecezje w taki sposób reorganizowały swoje priorytety, aby ukierunkować i podporządkować działania właśnie im. Konferencje episkopatów poszczególnych krajów zabierały odważnie głos w obronie ubogich. Ich kwestia stawała się dominującym tematem teologicznych debat³⁷. Nie mogło być inaczej, bo – jak powiedział Leonardo Boff – marginalizacja olbrzymiej części społeczeństwa była najbardziej bolesnym problemem Ameryki Łacińskiej³⁸.

Perspektywa kilkudziesięciu lat, które nas dzielą od Konferencji w Medellín, pozwala stwierdzić, że niejako uprawomocniła się swego rodzaju oryginalna wizja duszpasterska episkopatu latynoamerykańskiego i nowa świadomość eklezjalna na tym kontynencie. W historycznych procesach ludów indio-, afro-latynoamerykańskich Kościół odzyskał podwójną odwagę; tę, która polega na ewangelizowaniu ubogich i uciskanych, jak i tę stwarzającą przestrzeń, aby się im dać ewangelizować. To właśnie od Medellín nabiera realnych kształtów prorocka i duszpasterska praktyka czynienia sprawy ubogich przestrzenią uprzywilejowaną w perspektywie królestwa Bożego³⁹. Jest to tzw. opcja na rzecz ubogich, której żadną miarą nie można określać ekskluzywną i wykluczającą. Kościół jest bowiem dla wszystkich. Ubogim jednak przysługuje miejsce szczególne dlatego, że są oni dotknięci niedorozwojem i marginalizacją; są pozbawieni chleba, dachu nad głową i możliwości godnej pracy⁴⁰.

Opcja na rzecz ubogich oznacza również w optyce Medellín konieczność dokonania przez sam Kościół rachunku sumienia, ponieważ, jak stwierdza jeden z dokumentów konferencji, „dochodzą do

³⁷ Por. K. Peadar, *Lessons in liberation*, dz. cyt., s. 8.

³⁸ Por. L. Boff, *Toward a Christology of Liberation*, w: *Liberation Theology. A Documentary History*, red. A. T. Hennesly, New York 1992, s. 161.

³⁹ Por. T. Cabestrero, *En Medellín la semilla del Vaticano II dio el cien por uno*, art. cyt., s. 59.

⁴⁰ Por. A. Trujillo, *Medellín, una mirada global*, art. cyt., s. 17.

naszych uszu skargi, że hierarchia kościelna, duchowieństwo i zgromadzenia zakonne są bogaci i z bogatymi się sprzymierzają⁴¹. Stąd też można przeczytać w dokumencie, że w kontekście biedy, w jakiej żyją ogromne rzesze społeczeństwa, „ubodzy mają poczucie, że ich biskupi, proboszczowie i zakonnicy w rzeczywistości nie utożsamiają się ani z nimi, ani z ich problemami i smutkami”⁴². Staje się zatem oczywistym, że pójście do ubogich oznacza pozostanie z nimi. Bez utożsamienia się z nimi w ich konkretnych życiowych sytuacjach i zmaganiach, Kościół traci okazję, aby zachować swoją wiarygodność. Dla Kościoła oznacza to nic innego, jak stać się ubogim, wcielić się w ich sytuację. W dialogu z ubogimi nie chodzi jedynie o szacunek i zrozumienie dla ich sytuacji, ale o wręcz głęboką cześć wobec tych, którzy w swoich cierpieniach i niedostatkach uosabiają ukrzyżowanego Chrystusa. Jest to zatem prawdziwa eklezjologiczna rewolucja i domaga się od duchowieństwa realnego nawrócenia⁴³. Uczestnicy Konferencji w Medellín domagali się zatem Kościoła, który byłby gotów przyjąć i zaakceptować materialne ubóstwo⁴⁴.

Pięćdziesiąt cztery lata temu zamknięto obrady Soboru Watykańskiego II. Było to wydarzenie eklezjalne nie do przecenienia. Ostatni jego tekst, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, przypominał z całą mocą, że nie można być prawdziwym uczniem Chrystusa bez dzielenia z innymi, szczególnie z ubogimi, ich radości i nadziei, trosk i lęków⁴⁵. Zrozumieli to doskonale uczestnicy II Ogólnej Konferencji Episkopatu Ameryki Łacińskiej, którzy spotkali się w Medellín w roku 1968. Podjęli oni wysiłek, aby nadać temu soborowemu przypomnieniu skierowanemu

⁴¹ Medellín, *Documentos Finales de la II Conferencia Episcopal Latinoamericana*, art. cyt., s. 494.

⁴² Tamże.

⁴³ Por. J. Sobrino, *La Iglesia de los pobres*, art. cyt., s. 126-127.

⁴⁴ Por. Medellín, *Documentos Finales de la II Conferencia Episcopal Latinoamericana*, art. cyt., s. 495.

⁴⁵ Por. G. Müller, *Ubóstwo i godność człowieka*, Sandomierz 2015, s. 71.

do uczniów Chrystusa realne kształty. Ulegli wobec Ducha Świętego potrafili oni dostrzec właśnie w ubogich szczególny znak czasu. Był on wyjątkowo widoczny i przynaglający. Ubóstwo dotyka bowiem olbrzymie rzesze mieszkańców tego kontynentu. Nie można było pozostać wobec tego problemu obojętnym. Pasterze zgromadzeni w Medellín potrafili z odwagą i szczerością zweryfikować swoją dotychczasową praktykę duszpasterską i podjąć odważne decyzje, które stają się zrozumiałe jedynie w kluczu nawrócenia.

Streszczenie

W roku 2015 minęła pięćdziesiąta rocznica zakończenia Soboru Watykańskiego II. Bez wątpienia było to wydarzenie o kapitalnym znaczeniu dla Kościoła powszechnego. W skali Ameryki Łacińskiej równie ważną rolę odegrała zakończona ponad pół wieku temu, w roku 1968, II Ogólna Konferencja Episkopatu tego kontynentu, która miała miejsce w kolumbijskim mieście Medellín. Biskupi tam zgromadzeni podjęli wysiłek, aby przełożyć soborową refleksję nad Kościołem i światem na realia Ameryki Łacińskiej. Kluczową rolę odegrało tu przynaglenie do badania znaków czasu, które pozwalają dostrzec konkretne przestrzenie działania Ducha Bożego w świecie i skutecznie odpowiadać na wyzwania obecne w wydarzeniach i ludzkich potrzebach. Jednym z zasadniczych znaków czasu, jaki został rozpoznany przez uczestników konferencji, było – dotyczące szerokich rzesz ludzi – ubóstwo. Stało się ono wyzwaniem do podjęcia przez Kościół konkretnych działań.

Summary

The year 2015 witnessed the 50th anniversary of the end of the Second Vatican Council. Undoubtedly, it was an event of great importance for the universal Church. For Latin America, a key role was also played by the Second Episcopal Conference of Latin America, which took place a half century ago, in 1968, in the Colombian city of Medellín. The aim of the Conference was to adapt the Council's reflections on the Church and the world so that they suit the realities of Latin America. The bishops urged to study the signs of the time that allow us to see the specific areas of the Holy Spirit's work in the world and effectively respond to the challenges present in various human experiences and needs. One of the basic signs of

the time recognized by the Conference's participants was poverty in Latin America. This particular problem, affecting a large number of people, urged the Church to take some concrete actions.

Słowa kluczowe: Sobór Watykański II, Medellín, znaki czasu, ubóstwo

Keywords: Second Vatican Council, Medellín, signs of the time, poverty

Bibliografia

- Azcuy V. R., *La pobreza de la Iglesia y los signos de los tiempos. Medellín como recepción inacabada del Vaticano II*, Teología 110(2013), s. 111-138.
- Azcuy V. R., *El discernimiento teológico-pastoral de los signos de los tiempos en Medellín. Lectura interpretativa de los grandes temas de la II Conferencia*, Teología 107(2012), s. 125-150.
- Boff L., *Toward a Christology of Liberation*, w: *Liberation Theology. A Documentary History*, red. A. T. Hennelly, New York 1992, s. 159-162.
- Bonzani A., *La teología en el magisterio episcopal de Medellín*, t. 1, Montevideo 1989.
- Cabestrero T., *En Medellín la semilla del Vaticano II dio el cien por uno*, Revista Latinoamericana de Teología 46(1999), s. 59-73.
- Cámara H., *Conflictos socio-políticos en América Latina. Situación actual y perspectivas en una visión pastoral*, Estudios Centroamericanos 348-349(1977), s. 815-817.
- Cavada M., *Monseñor Romero y Medellín*, Revista Latinoamericana de Teología 45(1998), s. 231-250.
- Comblin J., *Puebla, 20 años después*, Reflexión y Liberación 44(2000), s. 15-21.
- Gutiérrez G., *Actualidad de Medellín*, Revista Latinoamericana de Teología 45(1998), s. 219-229.
- Gutiérrez G., *Praxis de liberación, teología y evangelización*, w: *Liberación: diálogos en el CELAM, Consejo Episcopal Latinoamericano, Secretariado General del CELAM*, Bogota 1974, s. 68-85.
- Kloppenborg B., *La salvación cristiana y el progreso humano temporal en los documentos de Medellín*, w: *Medellín. Reflexiones de el CELAM*, Madrid 1977, s. 513-525.
- Martínez Heredia F., *Cristianismo y liberación ¿Revolución en el cristianismo? Un estudio cubano de la teología latinoamericana, de sus condicionamientos y su situación actual*, Revista Latinoamericana de Teología 11(1987), s. 129-164.

- McGrath M., *The signs of the time in Latin America today*, w: *The Church in the present-day transformation of Latin America in the light of the Council*, Bogotá 1970, s. 80-106.
- Medellín, *Documentos Finales de la II Conferencia Episcopal Latinoamericana (26 de Agosto – 8 de septiembre de 1968)*, w: *Documentos de Santo Domingo, Puebla, Medellín y Río de Janeiro*, Buenos Aires 2008, s. 402-512.
- Medellín, *Mensaje a los pueblos de America Latina*, w: *Documentos de Santo Domingo, Puebla, Medellín y Río de Janeiro*, Buenos Aires 2008, s. 393-398.
- Mesa C. A., Medellín 1968, *Anuario de Historia de la Iglesia* 5(1996), s. 416-421.
- Moreno L., *Su vida, testimonio de amor y fidelidad a Dios*, *Teología* 79(2002), s. 43-97.
- Müller G., *Ubóstwo i godność człowieka*, Sandomierz 2015.
- Muñoz R., *La recepción de la “Lumen gentium” en América Latina. A los cuarenta años de su promulgación*, *Revista Latinoamericana de Teología* 63(2005), s. 267-282.
- Ochoa Cadavid V. M., *Una lectura antropológica de la II Conferencia General del Episcopado Latinoamericano*, *Cuestiones Teológicas* 84(2008), s. 281-300.
- Parteli C., *La cuestión de la violencia en la conferencia de Medellín*, *Soleriana* 5(1996), s. 3-12.
- Paweł VI, *Discurso de apertura de la Segunda Conferencia*, w: *Documentos de Santo Domingo, Puebla, Medellín y Río de Janeiro*, Buenos Aires 2008, s. 381-391.
- Peadar K., *Lessons in liberation. The Church in Latin America*, Dublin 1981.
- Pironio E., *Reflexiones pastorales sobre el hombre nuevo en America Latina*, Buenos Aires 1975.
- Quarracino A., *El Concilio*, Medellín, *Puebla*, *Revista Teológica Limense* 18(1984), s. 35-46.
- Sanhueza K., *Jesucristo, prototipo de justicia y martirio, a favor de los pobres y marginados*, *Cuestiones Teológicas* 99(2016), s. 175-197.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes (7 grudnia 1965)*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 426-606.
- Sobrinó J., *El cristianismo ante el siglo XXI en America Latina. Una reflexión desde las víctimas*, *Estudios Centroamericanos* 615-616(2000), s. 79-93.

Sobrino, *La Iglesia de los pobres, concreción latinoamericana del Vaticano II. Ante el próximo sínodo extraordinario*, Revista Latinoamericana de Teología 5(1985), s. 115-146.

Tamayo-Acosta J., *Significación teológica y ecclesial de Medellín y Puebla. Desafíos a los cristianos del primer mundo en el siglo XXI*, Revista Latinoamericana de Teología 49(2000), s. 37-50.

Trujillo A., *Las teologías de la liberación en América Latina*, w: *Liberación: diálogos en el CELAM*, Bogotá 1974, s. 27-67.

Biogram

Ks. dr Dariusz Pabiś – urodzony w 1972 roku w Gliwicach, redemptorysta, doktor teologii; pracował w Argentynie jako duszpasterz i wychowawca młodzieży zakonnej oraz w archidiecezji Chicago posługując imigrantom latynoskim; po powrocie do Polski ukończył studia specjalistyczne na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; obecnie jest wykładowcą teologii pastoralnej w WSD Redemptorystów w Tuchowie i zajmuje się działalnością misyjno-rekolekcyjną. E-mail: dario.pabis@yahoo.com.